

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СОКІЛЬСЬКОГО РУХУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ

Аннотація. Лях-Породько А. Особенности становления сокольского движения на территории украинских земель, которые находились в составе Российской империи в начале XX столетия. В статье совершена попытка исторического анализа и выявления особенностей становления сокольского движения на украинских землях Российской империи в начале XX столетия.

Annotation. Ljah-Porod'ko A. The peculiarities of Sokol movement's formation at Ukrainian lands, which were as a part of Russian Empire in the beginning of the 20th century. In the article it was made an attempt of historical analysis and revealing of Sokol movement's formation at Ukrainian lands of Russian Empire in the beginning of the 20th century.

Постановка проблеми: Наприкінці ХІХ століття в Чехії, територія якої перебувала у складі Австро-Угорської імперії, зароджується система фізичного виховання, яка отримала визнання та розповсюдилась як сокільський гімнастичний рух, котрий мав за мету відродження національної свідомості, традицій, культури та історії. Здобувши визнання серед чеського населення, ідеї сокільства поступово поширювались за межі Чехії.

Найбільшу популярність сокільство набувало у Східній Європі, а саме у: Хорватії, Словенії, Польщі, Болгарії. Також сокільські організації викають і в інших країнах: Австрії, Німеччині, США, Австралії.

Активно розповсюджуючись по всій Європі та на інших континентах, сокільський рух поступово проникав і на територію Російської імперії, характеризуючись певними особливостями становлення, які пов'язані з об'єктивними та суб'єктивними чинниками, що вплинули на популяризацію сокільства в державі та суспільстві.

Становлення сокільського руху на українських землях на початку ХХ століття позначилося специфічними особливостями, притаманними лише зазначеному регіону, та мало безпосередній взаємозв'язок з розвитком сокільства в Російській імперії, до адміністративно-територіального складу якої входила частина території сучасної України.

Історичний аналіз сокільського руху в Україні передбачає виявлення та з'ясування його особливостей становлення на території українських земель, які перебували у складі Російської імперії на початку ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія сокільства привертала увагу багатьох українських та російських дослідників, якими зокрема висвітлювались питання виникнення сокільського руху в Чехії [47, 48, 52]. В роботах інших дослідників розкриваються проблеми розвитку сокільського гімнастичного руху на Західній Україні, яка в зазначений період перебувала у складі Австро-Угорської імперії [12, 81]. Також в окремих

працях висвітлюється розвиток сокільства на території українських земель Російської імперії [35, 68, 101]. Проте, недостатньо розкриваються особливості становлення сокільського гімнастичного руху на українських землях, що входили до складу Російської імперії на початку ХХ століття. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю більш глибокого і детальнішого історичного аналізу та виявлення особливостей становлення сокільського руху на території українських земель, які перебували у складі Російської імперії на початку ХХ століття.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане згідно до теми 1.1.4 зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури та спорту на 2006-2010 рр. «Історичні та організаційні напрямки розвитку професійного спорту в Україні».

Мета дослідження – здійснити історичний аналіз та виявити особливості становлення сокільського руху на території українських земель на початку ХХ століття, що перебували у складі Російської імперії.

Методи дослідження: аналіз спеціальної науково-методичної літератури, архівних джерел та документальних матеріалів.

Результати дослідження та їх обговорення. Виникнення сокільства було спричинено рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів. На думку Л. Куна: «...Обстоятельства его зарождения были связаны с борьбой славянских народов империи Габсбургов, прежде всего Чехов, за культурную автономию, а в перспективе – за национальную независимость...» [51]. За словами М. Буринської: «...Сокольская мысль вызвана фактором, которому нет равного по силе. Этот фактор – борьба за существование...» [6].

Чеський народ багато років боровся за існування та незалежність і в різні роки знаходились особистості, які своєю активною діяльністю пробуджували національну свідомість та патріотизм в суспільстві. Серед плеяди відомих чеських діячів, у боротьбі за визволення країни, вирізнялись: І. Гус, Я. Жижка, Ян Амос Коменський [79], Ф. Палацький [6]. Характерно, що вже в Середньовіччі сучасники Яна Амоса Коменського наголошували на необхідності виховання молоді, як засобу відродження нації, зазначаючи: «...Вдвойне велика должна была быть забота об обучении юношества среди моравских братьев, в общине, которая могла сохранить свою индивидуальность среди иноверного и даже враждебного населения, благодаря лишь усердному воспитанию и обучению подрастающих поколений...» [103].

Провідником ідей національного відродження, в другій половині ХІХ століття, стає М. Тирш, який в 1862 році, разом з І. Фігнером, створили Чеське гімнастичне товариство, яке згодом отримало назву «Сокіл» [6, 47, 52, 79]. Сутність сокільського руху М. Тирш виклав у статті «Наша задача, направление и цель» (1870), яка була опублікована в 1871 році в журналі «Sokol» №1 [57]. Вперше на російській мові стаття М. Тирша з'являється на сторінках «Вестника Русского сокольства» в 1913 році [57-59].

«...Чего мы хотим? Куда стремимся? Какими путями быстро и безопасно достигнем мы нашей цели? Какой вклад должно внести сокольство в взаимное дело общего прогресса? Какова на самом деле наша задача в жизни всего народа?...» [57]. Такими словами розпочинає М. Тирш викладання свого світобачення розвитку сокільського руху. Далі він зазначає: «...Сокольство же, открытое для всех сословий и классов знаменует собою телесное и отчасти нравственное воспитание и совершенствование всего чешско-славянского народа, развитие силы, мужества, благородства и высшей закаленности...» [58], «...Мы призваны, главным образом, обеспечить нашему народу ту всестороннюю бодрость, которая не дает народу вымирать, ту постоянную и свежую силу, то телесное и нравственное здоровье, которые не допустят развития тлетворных начал, а следовательно предотвратят и всякий застой и всякое движение назад, т. е. предупредят то наибольшее бедствие, какое только может постичь народ...» [59].

Здобувши всенародне визнання в Чехії, сокільський рух поступово почав розвиватись і в інших країнах. В 1865 році сокільські товариства засновуються в Любляні [7], в 1874 році в Загребі [8], в 1865 в Чикаго [52] та Сент-Луїсі [7, 48], в 1867 в Нью-Йорку [52], в 1892 в Нансі та в 1901 у Ніцці [48]. Також сокільські товариства створюються в Польщі, Німеччині, Болгарії.

Особливістю діяльності сокільства, яка відображала масштаби його розвитку, була організація зльотів. Так у 1882 році в Празі відбувся I сокільський зліт, в якому взяли участь 1600 чоловік [8, 22, 94]. В 1891 році пройшов II зліт з 5520 учасниками [22]. 1895 – 7533 учасника [79]. 1901 – 11095 [22]. 1907 – 15000 [79]. 1912 – понад 20000 чоловік [8, 22].

Широко розповсюджений в Європі сокільський рух поступово проникав і в Україну, територія якої наприкінці XIX – на початку XX століття перебувала у складі Австро-Угорської та Російської імперії.

Активно розвивалось сокільство на землях Західної України, які входили до складу Австро-Угорської імперії. Так, в 1886 році В. Нагірний звертаючись до громадськості наголошував на необхідності створення пожежно-руханкових товариств [31]. Відомо, що одним з найперших осередків, був пожежний «Сокіл», який знаходився на Тернопільщині у селі Купчинцях [81].

У 1892 році В. Лаврівський, один із активістів популяризації фізичного виховання та спорту на західноукраїнських землях, розробив «Устав гімнастичного товариства «Сокіл» і Устав Союзу Сокільських товариств гімнастичних», які були затверджені, про що зазначалось: «...Оба сі устави прийняті до відомости Міністерства справ внутрішніх рескриптом з дня 26 липня 1893 ч. 18026...» [93].

Наступного 1894 року було засноване товариство «Сокіл» у Львові [11]. Згодом виникають сокільські товариства в Станіславові, Перемишлі, Коломиї, Самборі, Чорткові, Тернополі, Бучачі, Кутах, Бережанах, Золочеві та в багатьох інших містах [10]. Сокільський рух дійсно набув широкого

розповсюдження на території Західної України і відіграв важливу роль у розвитку фізичного виховання та спорту у регіоні.

Інші особливості становлення мав сокільський рух на території українських земель Російської імперії на початку ХХ століття, який безпосередньо був взаємопов'язаний зі становленням сокільства в Росії.

Сокільський рух на території Російської імперії зародився на початку ХХ століття [21, 46, 94]. Хоча відомі зв'язки гімнастичних товариств Росії з «Соколом» вже з 1891 року. Так, в 1891 році Чеський «Сокіл» запрошував «Русское гимнастическое общество» (Москва) взяти участь у II зльоті, який проходив у Празі [32]. В 1896 році в Тбілісі було створене гімнастичне товариство «Шевардзени» («Горный орел»), яке також пропагувало сокільські ідеї [48].

В 1900 році товариство «Сокіл» створюється в Санкт-Петербурзі [33, 79]. Також, з цього року, гімнастичне товариство «Сокіл» існує і в Києві, як гімнастичний відділ «Киевского атлетического общества» [45]. В лютому 1895 організований був «Киевский атлетический кружок», який після затвердження статуту, в травні 1899 року, отримав назву «Киевское атлетическое общество» [24, 96].

6 жовтня 1901 року на загальному зібранні вирішувалось питання: «...О переименовании Общества с целью расширить отдел гимнастики и оказать помощь братьям-чехам на поприще физического воспитания...» [24]. У результаті «Киевское атлетическое общество» перейменовано в «Киевское атлетическое и гимнастическое общество», а також зазначено: «...Многие лица, главным образом бывшие члены заграничного общества «Сокол», живущие на Шулявке, за дальностью расстояния лишены возможности посещать уроки гимнастики в нашем Обществе, поэтому желательно устроить Гимнастическое отделение вблизи их места жительства?...» [24] і вирішено: «...Открыть Гимнастическое отделение в усадьбе Бенедикс по Бибииковскому бульвару...» [24]. В 1903 році гімнастичний відділ отримав змогу проводити заняття окремо, в центральному приміщенні [24].

З 1904 року гімнастичне товариство існує в Харкові [35, 68], організаторами якого були чехи брати Мали [30]. В 1905 році при Ялтинській Олександрівській гімназії був заснований сокільський гурток, який характеризувався таким чином: «...Пребывание в рядах «сокольского» кружка оказывало огромное влияние на старших учеников, не только в гигиеническом, но и в воспитательном отношениях...» [29]. Також цього року гімнастичний відділ «Киевского атлетического и гимнастического общества» відділився, як самостійне гімнастичне товариство «Юг» [24, 45].

Активно пройшло життя гімнастичного товариства «Юг» в Києві в 1907 році. Склад товариства в першій половині 1907 року: «...Председатель Вячеслав Осипович Вондрак. Товарищ его Богуслав Антонович Мелихар. Начальник Франц Францевич Брабец. Секретарь Фридрих Францевич Горалек. Казначей Иосиф Иоакимович Ванятко. Заведующий хозяйств. Вячеслав Паздера. Члены: Карел Коничек. Максимилиан Боукал. Викентий Крешль. Ян Вольф. Кандидаты: Николай Васильев. Пирогов. Иосиф

Сушанка. Иосиф Иоахимович Ванятко. Ревизионная комиссия. Иосиф Лопата, Фердинанд Прокупец, Александр Зедник...» [25].

В другій половині 1907 року: «...Председатель Франц Иванович Котек. Начальник Иван Иванович Адамец, В члены поступили кандидаты: Иосиф Иоахимович Ванятко и Н.В. Пирогов. В кандидаты избраны: Евгений Галаневич, Виктор Кашпар и Евгений Турчанинов...» [25].

Інші члени Ради залишились на своїх посадах. Товариство розміщувалось за адресою: Київ, вулиця Мало-Васильківська, будинок №7 [25].

У першій половині 1907 року відбулось сім чергових засідань та три екстрених. У другій половині року, коли Рада товариства поповнилася новими діячами (25 серпня 1907 року), було проведено п'ять чергових та два екстрені засідання [25]. На початку 1907 року товариство налічувало 87 членів, серед яких 85 чоловіків та 2 жінки, а в кінці року в товаристві було 98 чоловік, які за національністю склали: 72 чехи, 21 росіянин, 4 поляки та 1 німець. Цього року до товариства записалось 125 чоловік (115 чоловіків та 10 жінок), серед яких: 72 росіянина, 10 чехів, 5 німців, 4 поляки, 2 армянина, 1 осетин, 1 литовець, 1 швейцарець та 25 євреїв [25]. Також було прийнято рішення взяти участь в V Сокольському зльоті у Празі [25, 45].

Характерною особливістю розвитку сокольського руху була організація та проведення зльотів, які відображали масштаби та рівень популярності соколіства. У зльотах брали участь «соколи» з: Словенії, Хорватії, Болгарії, США, представники Сербії, Чорногорії, гімнасти з Франції, Алжиру та Англії [22]. Також активну участь у зльотах брали представники сокольських товариств Російської імперії. Відомо, що на IV Всесокольському зльоті 1901 року, який відбувся в Празі, серед учасників були соколи з Росії [22].

Представницька делегація від Російської імперії відправилась до Праги на V Всесокольський зліт 1907 року. В зльоті взяли участь соколи з міст: Києва, Ялти, Москви, Санкт-Петербургу та Тифлісу [22, 23, 28, 99].

Вдало виступили на зльоті соколи з Києва, які представляли гімнастичне товариство «Юг», до складу якого увійшли: Брабець, Галаневич, Турчанинов, Моудрий, якого згодом змінив Вльна, Адамец, Булашев [25]. Загалом до Праги поїхало близько 40 осіб. На поїздку учасникам були зібрані кошти в розмірі 411 рублів 94 копійки [25]. Кияни виступаючи в нижчому розряді здобули I приз із 145 учасників, набравши 439 балів з 500 можливих [79] та отримали: «...Липового венка с лентами и серебр. монограм. и большого диплома для дружества...» [97]. Також були здобуті 10 великих дипломів в окремих змаганнях та бігу [25, 35]. Другий приз вибороли соколи з Тифлісу [79]. Представники з Москви, Ф. Шнепп та К. Антонов, посіли 81 місце (приз) [32, 79]. Про вдалий виступ гімнастів з Ялти, 59 місце (приз) [79], свідчить стаття, в якій говориться, що: «...Группа ялтинских гимназистов заняла на этом состязании хорошее место, оставив за собой свыше 150 групп; ей был присужден диплом и венок; кроме того, четверем гимназистам были присуждены личные награды. Необходимо заметить, что ялтинцы были все таки учениками, юношами в возрасте от 16 до 19 лет, а

прочие группы на состязаниях состояли из взрослых людей, членов гимнастических обществ...» [29]. Таким чином, ми можемо припустити, що представники сокільських товариств Російської імперії, зокрема територій, що входили до її складу, жваво розвивали сокільський рух виступаючи на Всесокільських зльотах та підтримуючи міжнародні зв'язки для використання досвіду інших соколів та демонстрації власних досягнень.

Поступовий розвиток сокільського руху в Російській імперії та вдалий виступ на V Всесокільському зльоті сприяв тому, що в 1908 році голова Чеського «Соколу» І. Шейнер здійснив подорож по території Росії, під час якої він зустрічався з промисловцями, представниками влади та заручився підтримкою в подальшій популяризації сокільського руху [47, 48].

Цього року гімнастичне товариство «Юг» (Київ) було перейменовано в товариство «Сокол» [42, 45]. Також в 1908 році Є. Гарнич-Гарницький голова «Киевского атлетического и гимнастического общества» вирішив змінити напрямок діяльності товариства про, що зазначалось: «...В 1908 году председатель Общества, сознавая все недостатки такого ведения спортивного дела и вред одностороннего увлечения борьбой и атлетикой, решил закрыть Атлетическое и гимнастическое Общество и открыть новое по образцу сокольских гимнастических обществ, с их прекрасной, стройной системой физического развития. Для этой цели он вступил в переговоры с опытным соколом, прекрасным знатоком этого дела Б. Гонзатко...» [24].

В 1908 році засновується сокільське товариство в місті Кам'янець-Подільськ (Подільська губернія) [33].

Активно проходило життя сокільства в 1909 році в Києві. Так гімнастичне товариство «Сокол»: «...Стараясь о распространении физического образования молодежи и о привлечении более широких масс публики, устраивало гимнастические праздники, на которых принимало участие кроме мужского отделения и женское отделение...» [45]. Перше гімнастичне свято соколів відбулось в травні, в приміщенні «Купеческого Собрания», яке зібрало приблизно 1000 чоловік. Цього ж року відбулось і друге гімнастичне свято [45].

Значного успіху досяг Б. Гонзатко на Всеросійському чемпіонаті з гімнастики. Відряджений «Киевским атлетическим и гимнастическим обществом» Б. Гонзатко став переможцем [35], отримавши: «...Диплом по гимнастике на звание Всероссийского чемпиона на 1909 год и для Общества переходящий кубок в честь Его Императорского Высочества Великого Князя Владимира Александровича...» [24].

Вдалий виступ Б. Гонзатко підтвердив доцільність напрямку зміни в «Киевском атлетическом и гимнастическом обществе», який запропонував Є. Гарнич-Гарницький. Невдовзі на загальних зборах, які відбулись 15 жовтня 1909 року, було прийнято рішення: «...Возбудить ходатайство об изменении устава Киевского Атлетического и Гимнастического О-ва согласно предложенному президентом Гарнич-Гарницким проекту нового устава, по сокольской системе – под названием Киевское Гимнастическое Общество Русский Сокол...» [24], який був затверджений 10 грудня 1909 [24].

В травні цього ж року в Харкові, вперше на українських землях Російської імперії, відбувся гандбольний матч, ініціаторами якого були місцеві соколи [19, 30]. В 1909 році Харківське товариство «Сокіл» налічувало 8357 чоловіків, 2280 жінок та 2588 дітей [30, 35, 68].

В 1909 році географія поширення сокільства на українських землях, які входили до складу Російської імперії, розширилась та поповнилась новими товариствами в містах Чернігові, Катеринославі, Полтаві [33] та Одесі. Зокрема, статут гімнастичного товариства «Сокіл» (Одеса) був внесений в реєстр товариств 18 вересня 1909 року за №76 [92].

У 1910 році відбувається значна подія, яка мала важливе значення у подальшому розвитку сокільського руху в Російській імперії, був заснований "Союз Русского Сокольства" – центральний орган, що об'єднував та координував діяльність сокільських товариств в різних містах імперії [60]. З цього часу сокільські товариства Російської імперії були згуртовані навколо «Союза Русского Сокольства». Проводили спільну організаційну, виховну, просвітницьку діяльність, а також офіційно були презентовані на міжнародній арені.

13 червня 1910 року в Харкові відбулось сокільське спортивне свято, на якому був присутній киянин Б. Гонзатко [68]. На прохання харківського «Соколу» Б. Гонзатко спеціально готував групу харків'ян-соколів до Всеслов'янського соколино-юнацького зльоту, який проходив у Софії з 27 по 30 червня [24, 62].

Центральний комітет «Союза Славянського Сокольства».

У столиці Болгарії Софії був присутній голова «Союза Русского Сокольства» А. Гіжицький, який очолював делегацію від Російської імперії [62]. У змаганнях відзначились: Янік (перший приз), Гонзатко (третій приз) [24], Бенеш та Бородаєвський, який здобув перемогу в бігу на 3000 метрів [68].

Професор Баян Степанович Цонєв на зльоті в Софії запропонував обрати, на майбутніх зібраннях, міжнародною слов'янською мовою – російську [63]. В цьому ж році відбувся сокільський зліт в Кракові [104].

В літку «Сокіл» (Харків) у складі братів Мали, Е. Віка, Б. Позднякова, С. Попова та М. Пилипейченка виступали в Болгарії та Туреччині [68]. Також цього року харків'яни відвідали місто Воронеж, де зустрілись з місцевими гімнастами [46].

Активну діяльність в Києві розгорнуло гімнастичне товариство «Русский Сокол». В січні: «...Советом были выработаны: а) парадный выходной костюм, печать общества, пряжка для пояса, розетка для шапки, стяг и значок общества, изображающий обнаженного бегуна с липовою веткою в правой, с надписью «на пути к совершенству», в) снаряжение с) Терминология...» [24]. 16 лютого цей перелік був затверджений губернатором [24].

5 березня відбулось перше річне засідання гімнастичного товариства «Русский Сокол», на якому обрані: «...Члены правления: Старостой избран единогласно Е.Ф. Гарнич-Гарницкий, затем большинством голосов избраны в члены правления: И.Н. Орлов, В.А. Шан-Гирей, Ф.Д. Кондратьев, Б.В. Кунатовский и В.И. Вондржих, в кандидаты: Ю.В. Трачевский, И.В. Белоцкий, Г.М. Миюшкович и П.П. Касьяндер, членами ревизионной комиссии: В.В. Масляников, А.Н. Родзянко и А.И. Гинтыло...» [24]. Згодом деякі члени правління змінились в зв'язку з відмовою або від'їздом.

В двадцятих числах березня в товаристві відбувся музично-вокальний вечір з гімнастичними іграми, на якому Б. Гонзатко прочитав вітальний лист від «Пражской Общины Соколов»:

«...Братскому Русскому Соколу в г. Киеве, Александровская 18.
Дорогие братья

С радостью мы получили извещение об основании вашего Общества, которое еще умножит ряды соколов русских, которых поздравляем и приветствуем в своем сокольском округе, как надежного сотрудника в совместном труде к возвышению народа славянского.

Пусть из вашей среды выйдут дельные молодцы, следующие высокой цели, которую мы все себе обозначили.

Пусть вам удастся сблизить народы наши, содействуя их взаимопониманию и укреплению.

С братскими поздравлениями Преданный Совет
Общины Соколов.

Прага 9 марта 1910 года.

Доктор Шейнер
(Староста) ...» [24].

Гімнастичним товариством «Русский Сокол» була надіслана відповідь, у якій зазначалось: «...Воодушевленные, мы, гордо неся сокольское знамя, бодро пойдем вперед к самым высоким вершинам совершенства. И пусть оздоровляющая волна сокольства, широким, могучим валом разольется по всем славянским землям...» [24].

30 квітня на черговому засіданні було вирішено провести гімнастичні ігри з марафонським бігом 6 травня. Цього дня о п'ятій годині ранку біля

будинку Кадетського корпусу відбувся марафонський забіг на 36 верств. Згодом Є. Гарнич-Гарницький прочитав лекцію «О пользе бега, как естественного упражнения» та пройшли гімнастичні ігри [24].

Цього року, культивуючи різні види спорту, легку атлетику, футбол, фехтування, товариство звернулось до Міської думи стосовно надання ділянки землі на Святославській вулиці, та дозволу користуватися садом «Ермітаж» на Трухановому острові, для занять спортом [35, 101].

Восени 1910 року Сімферопольське гімнастичне товариство запросило з Чехії Я. Вльна викладати гімнастику по сокільській системі [80].

2 вересня в Житомирі було утворене Волинське гімнастичне товариство «Сокіл» [100]. В грудні товариство «Сокіл» (Київ) організувало чергові змагання [45].

Починаючи з 1911 року сокільські товариства Російської імперії активно готувались до сокільського зльоту 1912 року. Проводячи засідання по обговоренню організаційних аспектів поїздки та велику кількість різноманітних змагань. Так, 25 лютого відбулось засідання Ради «Союза Русского Сокольства» під головуванням члена Державної думи А. Гіжицького, на якому вирішено: «...Созвать первый всероссийский съезд представителей сокольских обществ в Москве на 14-е и 15 апреля. Советом составлена подробная программа съезда, в которую, между прочим, включены вопросы о врачебном надзоре за гимнастическими упражнениями, а также об участии России в VI всесокольском слете в Праге...» [88]. На першому з'їзді делегатів «Союза Русского Сокольства» [94], було прийнято ряд положень, основ російського сокільства:

«...1. Принять в полном объеме сокольскую идею славянских братьев как благородное стремление к физическому, моральному и духовному оздоровлению и совершенствованию личности и народа.

2. Сокольство России должно служить одним из элементов спаяния племен Российской империи во имя блага и мощи России, как великого славянского государства.

3. Принципы демократизма и любви к ближнему, сознание гражданского и общественного долга и альтруизма, являясь основными принципами сокольства, принимаются к руководству русскими соколами.

4. Сокольство, идя с духом времени и прогрессом народа, является культурным институтом, чуждым всяких политических замыслов...» [60].

Активно готувалось до VI сокільського зльоту товариство «Сокіл» (Київ): «...В виду того – что О-во приготавливалось послать своих представителей по гимнастике, как мужского отделения, так и женского отделения, в Прагу на слет соколов, было устроено в этом году несколько вечеров, специально для фонда на поездку в Прагу. – Вечера эти были разного рода – были и состязания по гимнастике, были и вечера специально лишь с женской гимнастикой. Кроме вечеров и состязаний по гимнастике устраивало О-во и состязания по легкой атлетике...» [45]. Наприкінці року, а саме 26 листопада, товариство організувало гімнастичне свято в приміщенні «Клуба Дворянского Собрания» [45].

Харківські соколи цього року відвідували Рижов [68]. В травні 1911 року Катеринославське гімнастичне товариство «Сокіл» відкриває майданчик з полем для ігор, на якому були побудовані дерев'яні трибуни для глядачів та почесних осіб, а також роздягальні [53]. Цього ж року було утворене товариство «Сокіл» у селі Квасилові Ровенського повіту, а згодом у Здолбунові та Ровно [2].

На 26 та 27 грудня Міністром внутрішніх справ був дозволений, в Москві, з'їзд керівників (начальників) сокільських товариств [85].

1912 рік мав важливе значення у подальшому розвитку сокільства, що відзначало 50-річчя утворення, як виразник досягнень сокільських товариств у об'єднанні слов'янських народів. У цій справі Російська імперія повинна була відіграти першочергову роль, як одна із найвпливовіших держав у Європі. Цього року в Празі відбувся VI Всесокільський зліт, в якому взяли участь соколи з США, Хорватії, Чехії, Болгарії, Сербії, Словенії, гімнасти з Парижу, Лондону, а також представники сокільства з Російської імперії [22, 48].

Про значення, якого надавали чехи прїзду соколів з Російської імперії, свідчать слова безпосередніх учасників поїздки: «...Поезд мчит нас в пределах Австрии, мы въезжаем в Моравию. На станции толпы народа, все машут, кричат восторженно «наздарь», выходящих с поезда наших соколов засыпают цветами, которые бросают также и в окна наших вагонов. На платформе стоят в строю чешские соколы в своих красивых костюмах, слышатся родные звуки нашего гимна. Наши Соколы в сокольских костюмах выходят из вагонов, выстраиваются и с пением Чешского гимна идут на встречу Чешским Соколам, происходит братание, соколы жмут друг другу руки, обнимаются, у многих на глазах слезы... Такие восторженные встречи на станции повторялись затем всю дорогу до самой Праги...» [84], «...И вот мы в Праге. Под темными сводами вокзала выстраиваемся в парадных костюмах. Вокзал дрожит от приветственных возгласов. Голова отряда выходит на улицу. В ворота вокзала мы видим сплошную массу народа, его гул оглушает нас. Мы поражены силой выражаемого чувства и сами восторженно отвечаем на приветствия. Оставленною для прохода нашего отряда узкою межою, идем мы среди живых стен, за которыми видны дома, убранные флагами, цветами, коврами, но еще более убранные радостными лицами в каждом доме, на каждом балконе...» [60].

Представниками делегації, котру зустрічали в Чехії начальник «Союза Русского Сокольства» Ф. Ербен та голова комітету, який відповідав за зустріч російських соколів Манохін, від Російської імперії були: голова «Союза Русского Сокольства» Гіжицький, що отримав кошти в розмірі 3000 рублів для поїздки в Прагу від влади держави [14], Султан Крим-Гірей, заступник Міністра Народної освіти Шевяков, академік Бехтерев та генерал Архангельський [47, 84].

Крім соколів з Російської імперії також в зльоті взяли участь 120 національних російських дружинників та 80 українських соколів з Галичини [84].

Сокільські товариства, з українських земель, які входили до складу Російської імперії були презентовані на VI Всесокільському зльоті і мали такий кількісний склад. Приводимо перелік міст та кількість учасників, які записались для поїздки: Київ – 33, Харків – 11, Катеринослав – 72, Одеса – 43, Чернігів – 30, Полтава – 8, Житомир – 26, Кам'янець-Подільськ – 6 [33].

У складі харків'ян відправились: брати Мали, К. Вік, К. Бенеш, Ф. Валек, В. Вацик, брати Пилипейченко, І. Платонов, сестри Пилипейченко, В. Татаринів, Р. Бородаєвський, Б. Поздняков [39, 46, 68]. Кияни їздили у такому складі: А. Коваржик, брати Галаневичи, Г. Мазуркевич, М. Веренєєв (Єремєєв), В. Левітон, Е. Турчанинов, Е. Сошка [39, 45, 98].

Група членів киевського О-ва «Сокол», учасникована в слете соколов в Праге 1912 г.

**Сидят (слева направо): Е. Турчанинов, А. Коваржик, Е. Галаневич.
Стоять: М. Еремеев, Г. Мазуркевич, Левитон, С. Сошка.**

Наводимо окремі результати змагань, в яких взяли участь представники сокільських товариств українських земель Російської імперії. У змаганнях одиночок нижчого розряду підсумки такі: Вік Карл (Харків) – I приз, великий диплом, зайняв 3 місце, набравши 77 балів; Вондра Індрих (Кам'янець-Подільськ) – I приз, великий диплом, 3 місце, 77 балів; Коваржик Алоїз (Київ) – I приз, великий диплом, 6 місце, 75,75 балів; Бенеш Карл (Харків) – I приз, великий диплом, 6 місце, 75,75 балів; Чила Антон (Одеса) – I приз, великий диплом, 9 місце, 75 балів [39, 40, 45].

У п'ятиборстві посіли наступні місця: Галаневич Борис (Київ) – I приз, липовий вінок зі срібною монограмою та великий диплом, 12 місце, 80,71 бал; Галаневич Євген (Київ) – I приз, липовий вінок зі срібною монограмою та великий диплом, 49 місце, 60,83 балів; Комаров Олександр (Чернігів) – II приз, великий диплом, 71 місце, 52,7 балів; Бистрицький (Одеса) – II приз, великий диплом, 75 місце, 52,3 бали; Турчанинов Євген (Київ) – III приз, малий диплом, 110 місце, 45,7 балів; Тимофєєв (Одеса) – без призу, 154

місце, 38,53 бали; Броєцький (Одеса) – без призу, 206 місце, 15,03 бали [33, 39, 45].

В інших змаганнях, кияни виступали у таких дисциплінах: стрибки у висоту з місця без містка – 3 чоловіки, стрибки у довжину з місця без містка – 3, метання диску – 1, фехтування на еспадронах – 1; катеринославці, біг на 100 ярдів – 4, біг на 300 метрів – 1, стрибки у висоту з розбігу з містком – 2, стрибки з розбігу з містком у дожину – 3, стрибки у дожину з місця без містка – 4, стрибки з жердиною – 2, трискок – 1, кидання ядра – 6, метання диску – 1; харків'яни – плавання [33].

Ними були здобуті наступні результати: стрибки у висоту з розбігу з містка – 130 сантиметрів, результат, який показали К. Бломберг та І. Тісен (обоє Катеринослав); стрибки у висоту з місця без містка, Галаневич Б. (Київ) – І приз, липовий вінок, великий диплом, результат 145 см., Галаневич Є. (Київ) – ІІІ приз, липовий вінок, великий диплом, результат 135 см., Турчанінов Є. (Київ) – малий диплом, 5 місце, результат 125 см.; стрибки у висоту з жердиною, Духинський О. (Катеринослав) – 220 см. Павлов В. (Катеринослав) – 200 см.; стрибки у довжину з розбігу з містком, Войшвило Я., Духинський О., Тісен І. (всі Катеринослав) відповідно – 506 см., 478 см., 469 см.; біг 100 м., Бломберг К. – 11⁴/₅ с., Попович В. – 12 с., Гоєр В. – 12³/₅ с., Духинський О. – 13 с. (всі Катеринослав); біг 300 м., Попович В. (Катеринослав) – 45²/₅ с.; стрибки у довжину з місця без містка, Галаневич Б. (Київ) – ІІ приз, липовий вінок, великий диплом, 3,08 м., Галаневич Є. (Київ) – малий диплом, 10 місце, 2,83 м., Турчанінов Є. (Київ) – малий диплом, 14 місце, 2,78 м., Бломберг К. (Катеринослав) – малий диплом, 16 місце, 2,75 м., Тісен І. (Катеринослав) – малий диплом, 17 місце, 2,72 м., Духинський О. (Катеринослав) – без призу, 21 місце, 2,60 м., Войшвило Я. (Катеринослав) – без призу, 24 місце, 2,48 м.; трискок, Бломберг К. (Катеринослав) – 9.40 м.; ладіння, Павлов В. (Катеринослав) – 17 місце; кидання ядра, Бломберг К., Попович В., Войшвило Я., Замотін І., Тісен І., Павлов В. (всі Катеринослав) відповідно, 8,85 м., 8,55 м., 8,22 м., 8,22 м., 8,18 м., 7,85 м.; метання диску, Галаневич Б. (Київ) – малий диплом, 9 місце, 30,95 м., Гоєр В. (Катеринослав) – без призу, 15 місце, 28,80 м.; фехтування на еспадронах, Галаневич Є. (Київ) – 4 місце та друге з фехтування на флеретах [33, 39, 45, 70].

Е.А. Галаневич, взявший II приз по фехтованию на состязаниях в Праге в 1912 г.

У групових змаганнях нижчого розряду представники українських соколів Російської імперії посіли такі місця: Харків – 4 місце, I приз, липовий вінок зі срібною монограмою та великий диплом, набравши 456,5 балів із 500 можливих; Київ – 11 місце, I приз, липовий вінок зі срібною монограмою та великий диплом, 443 бали; Катеринослав – 15 місце, I приз, липовий вінок зі срібною монограмою та великий диплом, 440,85 балів; Одеса – 55 місце, I приз, липовий вінок зі срібною монограмою та великий диплом, 409,12 балів; Чернігів – 98 місце, II приз, липовий вінок та малий диплом, 391,75 балів; Кам'янець-Подільськ – 137 місце, липовий вінок та малий диплом, 373,12 балів [35, 40, 101].

Виступ соколів Російської імперії, зокрема представників українських міст, що входили до її складу, був визнаний успішним: «...Общепризнано, что участие С.Р.С. во всесокольском слете было очень успешно, как в программе публичных выступлений, так и в программе состязаний. Особенно в последнем отделе русские показали результаты, превзошедшие самые смелые надежды. Так как – занять в состязаниях на чемпионат С.С.С. 4-е и 12-е место, выдвинуться в состязаниях высшего разряда на 5-е место, получить пальму первенства в состязаниях групп низшего разряда и одержать несколько побед в особых состязаниях – это результаты, свидетельствующие о необыкновенной талантливости и способности...» [33].

Жваво продовжувало діяльність гімнастичне товариство «Сокіл» (Київ) у другій половині 1912 року. Так, 27 жовтня були проведені річні підсумкові змагання [13, 35], а 1 грудня відбулось чергове гімнастичне свято [45].

Вже з другої половини 1912 року активно почалась підготовка до діяльності в 1913 році. Відбуваються засідання правління та технічного комітету «Союза Русского Сокольства». Серед головних питань

розглядаються: проведення в Києві, в 1913 році, з'їзду керівників та загального з'їзду «Союза...», доповнення до статуту, вступ до складу «Союза Славянського Сокольства», підтримка міжнародних зв'язків з Софією, Люблянню, організація виступу соколів Південно-Західного краю Російської імперії [14-16, 71].

Важливе значення для «Союза Русского Сокольства» мало питання вступу до «Союза Славянського Сокольства». Зокрема, правління «Союза...» повідомляло, що: «...Оглашается извещение Министерства Внутренних Дел от 31 октября 1912 года, за №29334, о дополнении § 4 Устава С.Р.С. пунктом «е») вступлением в Союз Славянського Сокольства...» [14], «...Примечание: Вступая в Союз Славянського Сокольства, Союз Русского Сокольства сохраняет за собой полную свободу действий как русская организация...» [71]. Було вирішено негайно звернутись до «Союза Славянського Сокольства» з проханням вступу до його складу. Невдовзі, а саме, в червні 1913 року «Союз Русского Сокольства» був прийнятий до «Союза Славянського Сокольства» [8].

За даними «Вестника Русского сокольства» станом на 1913 рік членами «Союза Славянського Сокольства» являються: Чеська община сокольська (понад 100000 чоловік), Сербський сокольський союз «Душан Сильны» (9000), Хорватський «Савез» (20000), Словенська «Свеза» (11000), Польський союз (40000), Болгарський союз «Юнак» (18000) [77].

Активну діяльність розгорнули в 1913 році сокольські товариства на українських землях Російської імперії. Так, 3 січня в Києві відбулась нарада з підготовки та організації виступу Південно-Західного краю Росії, в якій взяли участь делегати з Одеси, Чернігова та інших міст, а вже на 1 та 2 лютого запланована розширена зустріч, на яку повинні приїхати представники соколів з Одеси, Катеринослава, Чернігова, Воронежу, Полтави, Кам'янця-Подільського, Харкова, Житомира, Богодухова, Таганрогу, Тифлісу, Курську, Орла [72].

В суботу 26 січня відбулось чергове засідання правління гімнастичного товариства «Сокіл», на якому було вирішено провести загальні збори 24 лютого. Одними із найголовніших питань, що планувались розглянути – вибори нового складу правління на 1913 рік, виступ соколів Південно-Західного краю Росії та з'їзди «Союза Русского Сокольства» в Києві [64, 65].

До правління товариства були обрані: «...Председ. Вондрак, товар. председ. Котек, начальник Коваржик. Члены правления: Боремович, Мелихар, Вагнер, (восстановленный в правах действит. члена) Прииск, Раткова, Бабич. Кандидаты: Юнкевич, Никишин, Петров. Ревиз. комиссия: Лукьянов, Фокт, Моудрый...» [5]. Головним завданням товариства залишалась підготовка до виступу Південно-Західного краю Російської імперії [66, 67].

В Катеринославі, в місцевому товаристві «Сокіл», 10 лютого відбулися загальні збори, під час яких було обрано правління: староста – І. Спосібний, замісники – М. Щербинській та М. Заусайлов. 21 лютого товариство організувало святковий вечір, який відвідав губернатор В. Якунін. Програма

вечора складалася з вокальних номерів, гімнастичних вправ та національних танців [36].

17 лютого в товаристві «Сокіл» (Кам'янець-Подільськ) відбувся гімнастичний вечір, до програми якого були включені, гімнастичні вправи, вправи на кільцях, брусах та музичні номери [41].

В квітні в Києві відбулись два Всеросійські сокольські з'їзди, а саме 17-18 II-й з'їзд керівників «Союза Русского Сокольства» та 18-19 II-й загальний з'їзд «Союза...» [14].

Учасники II-го Съезда руководителей С. Р. С. в Киеве (17 и 18 апреля 1913 г.).

Учасники II-го Общего Съезда С. Р. С. в Киеве (18 и 19 апреля 1913 г.).

Про атмосферу навколо та під час проведення з'їздів зазначалось, що: «...Никто бы ни сказал, что тут впервые сошлись люди самых разнообразных политических убеждений, разного возраста, различного общественного положения – это была одна дружная, немного шумная семья. Повсюду живое, бодрое настроение, на всех лицах радостное оживление, слышится смех, громкие разговоры, шумные приветствия вновь прибывающих...» [43].

7 травня в Черкасах місцеві соколи організували гімнастичне свято [83], а 12 травня в Чернігові на майданчику «Сокола» відбулося гімнастичне свято учнів реального училища, програму до якого підготував Я. Інeman [73].

Також в Чернігові 2 червня в товаристві «Сокіл» пройшов гімнастичний вечір, у програмі якого проводились змагання з легкої атлетики, метання ядра, кубу, списа, стрибки у довжину та стрибки з жердиною [74].

25 та 26 серпня 1913 року в Києві відбулась надзвичайна подія – об'єднаний виступ «соколів» Південно-Західного краю Російської імперії [44], який мав презентувати здобутки та досягнення «соколів» півдня Росії, переважно українських земель, що входили до її складу. Досить широко висвітлювала виступ «соколів» періодична преса зазначеного періоду, зокрема такі видання: «Красота и сила» [75, 76], «Вестник Русского сокольства» [9], «Киевлянин» [44].

Про значення, якого надавало населення цій події, свідчать слова: «...Уже в два часа (начало было назначено на 3 часа) публика начала стекаться на стадион, переполняя все шедшие сюда трамваи. У касс образовались длинные очереди и к трем часам билетов не осталось. Не получившая билетов публика заполнила проходы и другие свободные площадки земли и, хоть стоя, хотела посмотреть соколов...» [9].

Підтвердженням значущості сокільського виступу є те, що в день відкриття свята були присутні Великий князь Дмитро Павлович, князь Гаврило Костянтинович, генерал-майор Воейков та Султан Крим Гірей [9]. З вище зазначеного ми можемо припустити, що сокільський рух на українських землях Російської імперії здобував все більшої прихильності в суспільстві та серед керівної ланки держави.

Для виступу в Києві записалась така кількість учасників: Одеса – 3 чоловіків та 3 жінок, Кам'янець-Подільськ – 11 чоловіків та 4 жінки, Чернігів – 26 чоловіків та 9 жінок, Харків – 28 чоловіків та 9 жінок, Катеринослав – 40 чоловіків та 15 жінок, Курськ – 5 чоловіків та 3 жінок, Таганрог – 2 чоловіків та 2 жінок [1, 9], а також соколи з Тифлісу [46, 68]. Однак до Києва, нажаль, приїхали не всі бажаючі, за браком коштів та дальністю поїздки.

Наводимо результати виступів «соколів». У вищому розряді, в групових змаганнях, були отримані наступні результати: I місце посів Харків, який набрав 370 балів, II місце – Київ, з 354 балами. В одиночному розряді перше місце здобув Пелепейченко (Харків), набравши 67 балів, друге місце виборов киянин П'яткин – 67 балів, третє місце посів Бенеш (Харків) – 66 балів.

В групових змаганнях нижчого розряду перше місце вибороли соколи Чернігова – 417 балів, друге здобули катеринославці – 401 бал, третіми були кияни – 398 балів.

В одиночному розряді: перший Куріцкес (Чернігів) – 75,75 балів, другий Гоф (Катеринослав) – 73,25 балів, третій Чеховський (Київ) – 72,25 балів.

В інших змаганнях результати були такі: біг 100 м. – I-й Семьонов (Київ), II-ми завершили змагання П'яткин (Київ) та Бородаєвський (Харків), з однаковим результатом, III-ті Янсен (Катеринослав) та Галаневич Б. (Київ); біг 400 м. – I Семьонов (Київ), II Бородаєвський (Харків), III П'яткин (Київ); біг 5000 м. – I Іванов (Київ), II Коломійцев (Київ); стрибки у висоту з розбігу

– І П'яткин (Київ), ІІ Галаневич Б. (Київ), ІІІ Кривич (Харків) та Семьонов (Київ); стрибки у висоту з місця – І Галаневич Б. (Київ), ІІ Лук'янович (Харків), ІІІ П'яткин (Київ); стрибки у довжину з розбігу – І Лук'янович (Харків), ІІ Галаневич Б. (Київ), ІІІ Кривич (Харків); стрибки у довжину з місця – І Галаневич Б. (Київ), ІІ Смутний (Київ), ІІІ Лук'янович (Харків); стрибки з жердиною – І Ратьє Р. (Київ), ІІ Ратьє М. (Київ), ІІІ Семьонов (Київ); диск – І Смутний (Київ), ІІ Галаневич Б. (Київ), ІІІ П'яткин (Київ); ядро – І Смутний (Київ), ІІ Галаневич Б. (Київ), ІІІ П'яткин (Київ) [9].

В грудні 1913 року товариство «Сокіл» (Київ) організувало гімнастичний вечір [49].

За офіційними даними «Вестника Русского сокольства» в 1913 році до списку «Союза Русского Сокольства» входили наступні товариства, які представляли українські землі Російської імперії: Київ, гімнастичне товариство «Сокіл» (Мала Васильківська, будинок 7), Одеса, гімнастичне товариство «Сокіл» (вул. Садова, будинок 3), Харків, гімнастичне товариство «Сокіл» (Шляпний пров., магазин братів Мали), Катеринослав, гімнастичне товариство «Сокіл» (вул. Скакова, б. 37, кв. 6, Ярослав Гикла), Полтава, гімнастичне товариство «Сокіл» (Полтавський земельний банк), Кам'янець-Подільськ, гімнастичне товариство «Сокіл», Житомир, гімнастичне товариство «Волинський сокіл», Чернігів, гімнастичне товариство «Сокіл», Богодухів, гімнастичне товариство «Сокіл» [5, 86, 95].

31 березня 1914 року в Юзівці відкривається відділення Катеринославського гімнастичного товариства «Сокіл» [61], серед активістів якого був Г. Ніколадзе [26]. 24 лютого харківський сокіл Е. Мали подав, на розгляд та затвердження, попечителю Харківського учбового округу правила українського гандболу [91].

«Вестник Русского сокольства» цього року опублікував розширений список гімнастичних товариств, які увійшли до складу «Союза Русского Сокольства» і такі, що не входять в «Союз...». Як і минулого року серед членів «Союза...», що презентували українські міста Російської імперії без змін, проте існували також сокільські товариства, які не перебували у складі «Союза Русского Сокольства»: Рівне, Луганськ, Кривий Ріг, Слов'янськ, село Квасилово (Волинська губернія) [87].

Таким чином, можемо припустити, що сокільський рух на українських землях Російської імперії на початку ХХ століття, мав поступовий розвиток з відкриттям нових товариств в різних містах, проведенням великої кількості внутрішніх змагань товариств, а також об'єднаного виступу соколів півдня Росії, підтримкою міжнародних зв'язків з іншими сокільськими товариствами, зокрема участь у Всесокільських зльотах. Проте Перша Світова війна, яка розпочалась цього року, мала безпосередній вплив на подальший розвиток сокільства.

Незважаючи на неспокійне політичне та військове становище в Європі, сокільський рух продовжував активно вести свою діяльність. Про, що зазначалось: «...Русское сокольство, застигнутое небывалой, почти

всемирной войной, не замерло, и в разбросанных по всей России сокольских гнездах продолжается все та же незаметная, ежедневная работа.

Сильно поредели и продолжают редеть ряды соколов, многие ушли и продолжают уходить, призванные на защиту Родины, но остающиеся не выпускают из своих рук знамени сокольства...» [90].

Дійсно, «соколи» активно брали участь у захисті Батьківщини, зокрема в діяльності з мобілізації спорту. 7 вересня 1915 відбулось засідання тимчасової ради при Головнонаблюдаючому за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії з питання мобілізації спорту [27]. На засіданні 29 вересня Головнонаблюдаючий за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії генерал-майор В. Воейков зазначав, що: «...В современной войне...последнее слово принадлежит хорошо подготовленному бойцу. Этим подготовленным бойцов и должен дать нашей армии мобилизованный спорт...» [54]. Плідна діяльність була розгорнута з мобілізації спорту. Так, 8 грудня 1915 року був затверджений проект положення з мобілізації спорту [89], а також були розроблені: «Программа знаний, необходимых для молодежи, подлежащей призыву в ряды действующей армии», «Состав и порядок особых комиссий, образуемых при военно-спортивных комитетах для производства испытания лиц, окончивших допризывную подготовку», «Инструкция по счетоводству и отчетности военно-спортивных комитетов» [55].

Створюються військово-спортивні комітети та проводиться допризывна підготовка в різних спортивно-гімнастичних товариствах, «Санитас», «Богатырь» (обоє Петроград) [37], «Царскосельський кружок любителів спорту» (Царское село), «Сокольнический клуб лыжников» (Москва), «Общество любителей лыжного спорта» (Москва) [56] та в багатьох інших товариствах в різних містах.

За офіційними даними на 1 березня 1916 року в Російській імперії було засновано 144 військово-спортивних комітетів [56].

Сокільство також підтримувало діяльність з мобілізації спорту. «Союз Русского Сокольства» звернувся до сокільських товариств: «...С предложением всеми силами пойти навстречу мобилизации спорта...» [27]. «...Сообщая об этом и считая необходимым в настоящий грозный час привлечь к делу мобилизации спорта все сокольские общества. Правление Союза обращается ко всем союзным обществам и, с целью не терять драгоценного времени в столь важном государственном деле...» [18]. Зокрема, в 1915 році в сокільському відділі товариства «Богатырь» (Петроград) була започаткована до призовна підготовка молоді [37]. В 1916 році в місті Новочеркаськ відбулося засідання військово-спортивного комітету під керівництвом замісника голови товариства «Донской Сокол» Іванова [56].

Однак, незважаючи на відкрити підтримку сокільством влади Російської імперії, «соколів», зокрема польських «соколів» Галичини, звинувачували у тому, що вони брали участь у військових діях у складі

ворога. З цього приводу Г. Дюперрон зазначав: «...По городу носят весьма упорные и весьма грустные слухи об уничтожении сокольства.

Рассказывают, что участие соколов во вражеских войсках произвело настолько тягостное впечатление, что решено закрыть все многочисленные сокольские общества в стране...» [78]. Пояснення з цього питання ми знаходимо у статті журналу «Вестник Русского сокольства», автор якої безпосередньо перебуваючи на фронті, намагався дізнатися правду. Він зазначав, що: «...Проведя полгода на поле брани и принимая непосредственное участие во многих боях, я не мог не слышать здесь о том, что польские сокола Галиции принимают участие в боях против нас, русских, употребляя разрывные пули, прибегая к недостойным приемам, как например, переодевание в платье русинов, и нападаая на казачьи разъезды из-за спины, угла и т. п. Все это я, действительно, слышал, возмущался подобными действиями соколов и даже... написал братьям письмо, выражая свое возмущение по этому поводу и прося иметь это в виду для будущей оценки действий польских соколов Галиции.

С тех пор прошло пять месяцев и я вновь считаю долгом сказать русским братьям соколам, все то, что я узнал теперь о польских соколах в Галиции...Как результат этой моей задачи я выставляю теперь следующее свое утверждение: польские сокола Галиции...как члены идейной организации, построенной на заветах того же Тырша, никакого участия в войне против России не принимали и не принимают. Утверждаю это потому, что узнал из многочисленных и вполне заслуживающих доверия источников, что перед войной в Кракове состоялся съезд представителей польских сокольских организаций обоих враждебных нам государств, на котором было постановлено не принимать участия в войне против России...» [3].

З вище зазначеного ми можемо зробити висновок, що звинувачення на адресу сокольства були дещо перебільшеними і загрози заборони сокольських товариств в Російській імперії не було підстав.

Проте події зазначеного періоду, а саме Перша Світова війна, закриття «Союза Славянского Сокольства», «Чешской Сокольской общины» [102], а згодом революція в Російській імперії, позначились на діяльності сокольських товариств в державі про, що свідчать статті в журналі «Вестник Русского сокольства»: «...В виду двоекратной эвакуации г. Каменец-Подольска, местный «Сокол» не мог функционировать. Последние занятия шли с ноября 1914 г. до конца мая 1915 г. Теперь, после возвращения всех учреждений и учебных заведений в Каменец-Подольск, занятия в Соколе возобновить не удалось, т. к. здание «Сокол» занято под военные надобности. Кроме того, почти все члены находятся на военной службе. Из 12 братьев-руководителей, 10 добровольно вступили в ряды нашей армии...» [20]. «...Трудно без боли душевной читать в нашем «Вестнике» краткие и немногочисленные сообщения из сокольских гнезд, рисующие в большинстве случаев притихшую, замершую жизнь в некогда процветавших сокольниках. Но отраден уже самый факт появления сообщений, доказываю, что не умерло еще сокольство на Руси, что жестокая война, вырвавшая из его рядов столько

тружеников, не подорвала жизненных сил сокольства, и оно продолжает свой путь к светлому идеалу.

Отрадно констатировать, что в разных концах нашей необъятной родины все еще продолжается незаметная, неслышная подчас, но все же заслуживающая внимания работа сокольских обществ. И если грустно сознавать, что война, несомненно, задержала развитие их, то зато как приятно убедиться в жизнеспособности русского сокольства...» [4]. Далі автор розповідає про життя товариства «Сокол» (Київ): «...Из всех прежде существовавших отделов одно лишь фехтовальное перестало функционировать... Уехал руководящий занятиями этого отдела бр. Салля, а лучшие ученики его либо призваны на военную службу, либо так или иначе захвачены современными событиями. Да еще прекратились занятия в детском отделении... В жизни мужского гимнастического отделения одно время был довольно значительный упадок посещений... Упадок станет понятным, если принять во внимание предпринятую в 1915 году эвакуацию из Киева почти всех учебных заведений, высших и средних. С возвращением их возникает прочная надежда, находящая уже подтверждение в действительности, на увеличение числа посещений в гимнастическом отделении... В деятельности женского отделения заслуживает быть отмеченным факт непрерывности занятий в течении целого года. Оказалось возможным, притом с успехом, продолжать работу сестер и в летние месяцы, что является немаловажным прецедентом для будущего... Из других секций общества развивали интенсивную деятельность лаун-теннисная и футбольная. Из них первая, покрыв полностью расходы на содержание себя, дала еще кассе общества некоторый остаток, вторая – же не дав обществу материальной пользы, зато высоко несла знамя «Сокола», одержав ряд блестящих побед и выдвигаясь во всех классах на первые места... Публичная жизнь «Сокола» выражалась, как всегда, в устройстве вечеров, прогулок и т. п. Так, в январе в помещении общества состоялся устроенный мною спектакль; в феврале было гимнастическое выступление женского отделения, а в мае были организованы первые за время существования Общества состязания в том-же отделении; в июне состоялась экскурсия в Екатеринославль, в июле – прогулка в Межигорье, в августе в Староселье; в октябре была прочитана членам Общества и их гостям лекция на тему: «Сущность, задачи и значение сокольства»... наконец 3-го декабря предложено устройство традиционного праздника нашего "Сокола" по очень обширной программе...» [4].

Про глибокий взаємозв'язок сокольства та життєдіяльності суспільства ми дізнаємось з лекції, яка мала таку програму:

«...Вступление.

Связь сокольской «системы» гимнастики с «идеей» сокольства.

Элементы сокольства.

Теоретическое обоснование его.

а) закон «борьбы за существование» в области естественных наук и в философии истории;

б) общественно-человеческое понимание этой борьбы.

Практические задачи сокольства.

- а) физическое здоровье;
- б) сильная нравственная личность;
- в) школа общественности.

Значение сокольства, как воспитательного института.

- а) воспитание телесное;
- б) воспитание нравственное;
- в) воспитание национальное.

Славянское и общечеловеческое значение сокольства.

Заключение...» [17].

Також не були осторонь соколи і у неспокійному внутрішньому становищі Російської імперії: «...Нужно ли говорить о том, что при теперешней обстановке русской культуре и русской самобытности грозит гибель во-первых от ошибок нашей интеллигенции, из-за которых открылось взаимное непонимание и недоверие даже между трудящейся интеллигенцией и массой народа, а во-вторых со стороны надвигающейся германской опасности...» [34].

За даними «Вестника Русского сокольства» в 1917 товариства існували в Астрахані, Баку, Батумі, Калузі, Києві, Москві – «Сокіл-II» та «Сокіл-IV», Орелі, Петрограді – «Сокіл-I», «Сокіл-II», «Сокіл-III», Тифлісі, Уфі, Чорному Ярі, Юзівці (Катеринославської губернії) [82]. Значно менше порівняно, наприклад, з 1915 роком, коли сокільські товариства діяли в таких містах Російської імперії: Петроград, Москва, Київ, Тифліс, Одеса, Харків, Таганрог, Калуга, Ярославль, Катеринослав, Воронеж, Катеринодар, Полтава, Орель, Кам'янець-Подільськ, Житомир, Чернігів, Нижній-Новгород, Богодухів, Тула, Астрахань, Баку, Єгор'євськ, Вільна, Сичовка, Томськ, Стара Руса, Псков, Сувалки, Варшава, Армавір, Новоросійськ, Красноярськ, Кутаїсі, Рівне, село Квасилово (Волинської губернії), Луганськ, Новочеркаськ, Батумі, Курськ, Кривий Ріг, Оренбург, Ростов-на-Дону, Владивосток, Володимир, Казань, Козлов, Єлець, Остров, Слов'янськ, Чорний Яр, Владикавказ, Верний, Саратов, Торопець, Околок (Волинська губернія), Сімферополь, Рига, Юзівка (Катеринославська губернія), Уфа [69]. Характерно, що з представлених 60 міст та селищ Російської імперії, на території українських земель перебувало 17 сокільських товариств.

Наступного 1918 року правління «Союза Русского Сокольства» надало Луначарському ґрунтовні матеріали стосовно завдань та напрямку діяльності сокільства, на які «Союз...» отримав позитивні відгуки [38]. Активно співпрацював «Союз...» з органами ВСЕВОБУЧА, допомагаючи різноманітною спортивною літературою, а також беручи участь в I-му Всеросійському з'їзді зі спорту та до призовної підготовки, на якому представником «Союза Русского Сокольства» було зазначено, що одним із найголовніших завдань «Союза» є проведення культурно-просвітницької роботи серед народу [38].

Однак сокільство залишалось під підозрою в буржуазній спрямованості та діяльності, тому відбувались арешти та репресії активістів товариств [38], а згодом, на початку 20-х рр. ХХ століття, і заборона сокільства в Росії [50].

Перспективи подальших досліджень. У статті постає коло актуальних проблем, стосовно особливостей становлення сокільського руху на українських землях Російської імперії на початку ХХ століття, які потребують подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

1. Сокільський рух у Російській імперії, зокрема на території українських земель, мав поступовий розвиток, який характеризувався відкриттям великої кількості товариств у містах, та їх розширенням складу активістами.
2. Сокільські товариства Російської імперії мали значний вплив на встановлення міжнародних зв'язків, виступаючи на Всесокільських зльотах для того, щоб презентувати власні досягнення та ознайомитись із здобутками інших «соколів».
3. Для популяризації сокольської ідеї у товариствах «Сокіл» регулярно проводились культурно-просвітницькі заходи (лекції, доповіді, музично-вокальні вечори), а також організовувались змагання з різних видів спорту (легка атлетика, гімнастика, футбол).

ЛІТЕРАТУРА

1. А. В обществе «Русский Сокол» // Красота и сила. – 1913. - №17-18. – С. 20.
2. Ахметов Рустам. Традиції історичного розвитку фізичної культури і спорту на Волині-Житомирщині // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: Зб. наук. пр. – Х.: ХДАДМ (ХХЛІ), 2003. - №15. – С. 142-148.
3. Бондаренко К. О сокольских организациях. (Письмо из Галиции) // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №1-2. – С. 10-13.
4. Боремович А. Киев // Вестник Русского сокольства. – 1917. - №8-10. – С. 141-146.
5. Боремович С. О-во «Сокол» // Спорт и игры. – 1913. - №7. – С. 5.
6. Буринская М. Исторический обзор развития Сокольства в Чехии // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №1-2. – С. 15-20.
7. Буринская М. Исторический обзор развития Сокольства в Чехии // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №6. – С. 86-94.
8. Буринская М. Исторический обзор развития Сокольства в Чехии // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №7. – С. 109-112.
9. Вагнер Я.В. Выступление Юго-Западного сокольства // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №7. – С. 181-184.
10. Вацеба Оксана. Сокільський рух в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (ідейні та організаційні аспекти) // Нація і спорт: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю СТ «Україна». – Львів, 1991. – С. 25-29.
11. Вацеба О.М. Спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні (кінець ХІХ ст. – 30 р. ХХ ст.). (13. 00. 04): Автореф. дис. канд. пед. наук. – К., 1994. – 24 с.
12. Вацеба О.М. Спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні (кінець ХІХ ст. – 30-ті роки ХХ ст.). (13. 00. 04): Дис. ...канд. пед. наук. / Львівський ДІФК. – Львів, 1994. – 360 с.
13. Век. Сокол // Спорт и игры. – 1912. -№5. – С. 6.
14. Вестник Русского сокольства. – 1913. - №1. – С. 14-19.
15. Вестник Русского сокольства. – 1913. - №2. – С. 42-45.
16. Вестник Русского сокольства. – 1913. - №3. – С. 73-75.
17. В. Л. Киев // Вестник Русского сокольства. – 1917. - №8-10. – С. 147-148.
18. Вниманию Советов сокольских обществ // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №6. – С. 95-96.

19. Волошин Анатолій. Анатолій Івахін: «Називаючи гру 7×7 «Івахін болем», хотіли принизити батька» // Спортивна газета. – 2005. - №77. – С. 11.
20. Вондра Генрих Вячеславович. Каменец-Подольск // Вестник Русского сокольства. – 1916. - №6. – С. 100.
21. Все о спорте: Справочник. Т. 1. 2-е изд., доп. / Сост. А.А. Добров. – М.: Физкультура и спорт, 1978. – 520 с.
22. Гавличек В. Чехословацкий Сокол. – Прага.: Орбис, 1948. – 36 с.
23. Гимнастика. Заг. ред. І.А. Бражника. – К.: «Радянська школа», 1962. – 488 с.
24. Гимнастическое общество «Русский Сокол» в Киеве в 1910 году. – Киев.: Товарищество. «Печатня С.Н. Яковлева», Золотоворотская ул., №11, 1911. – 44 с.
25. Гимнастическое общество «Юг» в Киеве в 1907 году. 2-ой год существования. – К.: Польская типография, Прорезная ул. 9., 1908. – 18 с.
26. Гиоргадзе Т. Человек большого сердца // Физкультура и спорт. – 1958. - №8. – С. 32-33.
27. Горчин В. Мобилизация спорта // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №7. – С. 105-108.
28. Готлиб А.Г. Российско-шведская выставка физического развития и спорта 1909 года в С.-Петербурге // Журнал Министерства Народного просвещения, 1910. - №2. – Часть 25. - С. 178-218.
29. Готлиб А.Г. Физическое воспитание в средней школе по сокольской системе. – Кишинев.: типография Бессарабского губернского правления, 1909. – 18 с.
30. Грот Ю.И., Черкасенко О.Г. Начало всех начал // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2002. - №5. – С. 191-193.
31. Дацюк Ігор. Виникнення українського спортивного товариства «Сокіл» та його діяльність на кінці ХІХ – на початку ХХ століття // Нація і спорт: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю СТ «Україна». - Львів, 1991. – С. 46-49.
32. Двадцятипятилетие Русского гимнастического общества в Москве. XXV. 4 мая 1883-1908 г. Исторический очерк. Составил действительный член общества И.С. Беляев. – М.: Синодальная типография, 1909. – 74 с.
33. Доклад начальника // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №4. – С. 93-106.
34. Дормидонтов Вл. Кто нас спасет? // Вестник Русского сокольства. – 1918. - №6. – С. 88-90.

35. Энциклопедія олімпійського спорту України. За ред. В.М. Платонова. – К.: Олімпійська література, 2005. – 464 с.
36. Екатеринославль // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №3. – С. 77-78.
37. Известия по мобилизации спорта // Стадион. – 1915. - №3. – С. 5-7.
38. Ильин Е. Еще о сокольстве // Русский спорт. – 1919. - №25. – С. 5-6.
39. Итоги Пражских состязаний // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №2. – С. 45-49.
40. Итоги Пражских состязаний // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №3. – С. 75.
41. Каменец-Подольск // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №3. – С. 78.
42. Карамаш Сергій. Київ–спортивний – сто років тому // Спортивна газета. – 2005. - №35. – С. 15.
43. Киевский съезд // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №5. – С. 121-123.
44. Кізченко В.І. З історії розвитку спорту на Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Український історичний журнал. – 1980. - №7. – С. 94-102.
45. Коваржик Алоиз. Гимнастическое О-во «Сокол» // Красота и сила. – 1913. - №1. – С. 11-12.
46. Костелли Г.А., Фоменко В.Х. Развитие гимнастики в Украине. – Харьков.: ХАДІФК, 1994. – 44 с.
47. Крадман Д.А. Сокол чешский // Физическая культура в школе. – 1968. - №7. – С. 45-47.
48. Крадман Д.А. Физическая культура и спорт в государствах Западной Европы в Новое время (XVIII век – 1917 г.). Дисс. на соискание учен. степени док. пед. наук. – М., 1973. – 284 с.
49. Красота и сила. – 1913. - №17-18. – С. 17.
50. Кривилев Леонид. 80 лет соколке – а вспорхнула на верхнюю полку // Спортивная жизнь России. – 1999. - №8-9. – С. 59.
51. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. – М.: «Радуга», 1982. – 400 с.
52. Леоненко Андрій. Передумови виникнення та розвиток фізкультурно-спортивного руху «Сокол» // Молода спортивна наука України. – Вип. 7. – Том 1. – 2003. – С. 214-217.
53. Ляпин А. Команды молодости нашей. – Дніпропетровськ.: Вид. Дім «Вкраїна», 1996. – 352 с.
54. Мобилизация спорта // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №8. – С. 132-134.
55. Мобилизация спорта // Стадион. – 1915. - №3. – С. 1-4.
56. Мобилизация спорта // Стадион. – 1916. - №5. – С. 103-104.

57. Наша задача, направление и цель. Д-р Мирослав Тырш // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №1. – С. 4-8.
58. Наша задача, направление и цель. Д-р Мирослав Тырш // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №2. – С. 33-38.
59. Наша задача, направление и цель. Д-р Мирослав Тырш // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №3. – С. 70-73.
60. Никитин Л.П. Сокольство и физическое воспитание. – С.-Петербург.: типо-литография Б. Авидова, Моховая, 41., 1912. – 14 с.
61. Николадзе Г. Задачи Сокольства // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №1-2. – С. 3-9.
62. Новое время. – 1910. - №12329. – С. 8-9.
63. Новое время. – 1910. - №12336. – С. 8.
64. О-во «Сокол» // Красота и сила. – 1913. - №3. – С. 12.
65. О-во «Сокол» // Красота и сила. – 1913. - №4. – С. 16.
66. О-во «Сокол» // Красота и сила. – 1913. - №6. – С. 24.
67. О-во «Сокол» // Красота и сила. – 1913. - №11. – С. 8.
68. Олейник Н.А., Грот Ю.И. История физической культуры и спорта на Харьковщине. (Люди. Годы. Факты. 1874-1950 гг.). – Т.1. – Харьков.: ХДАФК, 2002. – 376 с.
69. От редакции // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №10. – С. 158-159.
70. Официальный отдел // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №3. – С. 73-75.
71. Пергаменщик Д. «Сокол» // Спорт и игры. – 1913. - №2. – С. 3.
72. П. О-во «Сокол» // Красота и сила. – 1913. - №2. – С. 13.
73. Праздник реалистов // Красота и сила. – 1913. - №10. – С. 13.
74. Праздник черниговских соколов // Красота и сила. – 1913. - №12. – С. 9.
75. Программа слета Соколов Юго-Западного края 15 и 16 июня 1913 г. в Киеве // Красота и сила. – 1913. - №6. – С. 12-13.
76. П. Сокольский слет // Красота и сила. – 1913. - №16. – С. 13.
77. Разное // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №1. – С. 32.
78. Разное. О сокольстве. Г.А. Дюперрон // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №1-2. – С. 30-31.
79. Российский А. Сокольство // Киев. - 1910. - №12. – С. 4-6.
80. Симферопольское гимнастическое общество // Русский спорт. – 1911. - №48. – С. 11-12.
81. «Сокіл-Батько» спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. – Львів: РВО "Основа", 1996. – 268 с.
82. Сокольские адреса // Вестник Русского сокольства. – 1917. - №8-10. – С. 137-138.
83. Сокольский гимнастический праздник // Красота и сила. – 1913. - №10. – С. 13.

84. Сокольский слет в Праге в июне 1912 года. Составил И.А. Ленс. – Астрахань.: Паровая новая русская типография, 1913. – 22 с.
85. Сокольский слет // Русский спорт. – 1911. - №60. – С. 10.
86. Список обществ, входящих в Союз Русского сокольства, с указанием адресов // Вестник Русского сокольства. – 1913. - №1. – С. 13.
87. Список сокольских обществ // Вестник Русского сокольства. – 1914. - №1. – С. 8-11.
88. Спортивная хроника // Русский спорт. – 1911. - №16. – С. 5.
89. Стадион. – 1915. - №3. – С. 1.
90. Толстая О. Несколько слов о сокольстве в России // Вестник Русского сокольства. – 1915. - №9. – С. 137-141.
91. Турчин И. Стратегия игры: Худож.-докум. Повесть / Лит. запись А.М. Семененко и В.З. Фисюна. – К.: Молодь, 1988. – 176 с.
92. Устав гимнастического общества «Сокол» в г. Одессе. – Одесса.: типография акционерного Южно-Русского о-ва Печатного дела, 1909. – 16 с.
93. Устав гімнастичного товариства "Сокіл" і устав Союза сокільних товариств гімнастичних. Зладив Володимир Лаврівський. – Львів.: З друкарні наукового тов. імені Шевченка, під зарядом К. Беднарського, 1893. – 18 с.
94. Фейгин С.Л. Развитие систем гимнастики в Новое время. – М.-Л.: Физкультура и спорт, 1940. – 72 с.
95. Харьков // Спорт и игры. – 1913. - №1. – С. 7.
96. ЦДІА України в м. Києві Ф. №442 Оп. №628 Од. зб. №290 Лл. 4-6.
97. ЦДІА України в м. Києві Ф. №442 Оп. №636 Од. зб. №647 ч. III Л. 138.
98. ЦДІА України в м. Києві Ф. №707 Оп. №79 Од. зб. №7а Лл. 280-281.
99. ЦДІА України в м. Києві Ф. №707 Оп. №294 Од. зб. №2 Лл. 290-311.
100. Чернышев Ю.И. Антология: 90 лет Житомирского футбола. – Житомир.: М. Косенко, 2003. – 128 с.
101. Энциклопедия Олимпийского спорта: В 5-ти т. Т.5: Олимпийский спорт в Украине / Под общ. ред. В.Н. Платонова. – К.: Олимпийская литература, 2004. – 528 с.
102. Эрбен Франта. Чешское Сокольство // Вестник Русского сокольства. – 1917. - №8-10. – С. 122-124.
103. Ян Амос Коменский // Русская школа. – 1892. - №3. – С. 8-23.
104. Zlot sokolow w Krakowie // Tygodnik illustrowany. – 1910 - №30. – 609-611.